

УДК 347.93

*І. В. Андронов***СУДОВЕ РІШЕННЯ ЯК АКТ ПРАВОСУДДЯ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) судові рішення викладаються в таких формах: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови.

Особливою формою судового рішення відповідно до ч. 1 ст. 95 ЦПК України є також судовий наказ.

Зі змісту наведених положень ЦПК України постає, що термін «рішення» в процесуальному законі має подвійне значення: «широке» та «вузьке». З одного боку, він використовується як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються судом у порядку цивільного судочинства, а з іншого – як процесуальний документ, яким закінчується розгляд цивільної справи та вирішується по суті матеріально-правовий спір між сторонами судового процесу в порядку позовного провадження або питання, поставлене перед судом у порядку окремого провадження.

Подібне неоднозначне трактування в законі терміна «рішення» почасти зумовлюється багатозначністю самого цього слова. У «Словнику української мови» слово «рішення» визначається і як певна дія (рішати, рішити), і як результат цієї дії. Має воно також інше, спеціально-юридичне значення: «вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів тощо» [1, с. 581].

Вважаємо, що узагальнюючий термін «судове рішення», який міститься в ст. 208 ЦПК України, використано саме в значенні рішення як логіко-розумового процесу та його результату – вирішення судом певного питання, проблеми, що знаходить своє вираження у визначених законом процесуальних формах (рішенні, ухвалі, постанові) або особливій формі, якою є судовий наказ.

Однак такий підхід законодавця не можна визнати вдалим, оскільки використання в законі одного терміна для позначення різних за змістом понять є істотним недоліком законодавчої техніки.

У юридичній літературі термін визначається як слово чи вираз, що складається з декількох слів, та позначає суворо визначене поняття, об-

межене певними рамками. Термін має адекватно відображати зміст того чи іншого поняття, бути стилістично нейтральним. Науковцями вироблено низку вимог, що висувуються до порядку використання юридичних понять і термінів у законодавчих актах, а саме:

- однозначність, тобто один і той самий термін має вживатись у тому чи іншому правовому акті лише в одному значенні;
- сталість, тобто термін має зберігати свій особливий зміст у кожному новому нормативно-правовому акті;
- єдність термінології, тобто використовувані терміни мають бути тотожними та не суперечити термінам, що містяться в інших нормативно-правових актах;
- загальновизнаність, тобто терміни повинні вживатись відповідно до загальновизнаної термінології [2, с. 35, 37].

Очевидно, що двозначність терміна «рішення» в цивільному процесуальному законодавстві суперечить названим правилам та створює підвалини для різних непорозумінь правового характеру.

Точне й неухильне дотримання судами України норм цивільного процесуального законодавства під час розгляду цивільних справ, а також якісне здійснення основного завдання цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду й вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави – можливе лише за умови виваженого підходу з боку законодавця до використання юридичної техніки під час прийняття процесуального закону. Недоброякісне законодавче підґрунтя інколи може стати причиною судових помилок.

Використання в законі терміна «рішення» в різних значеннях може призвести до виникнення різних підходів до тлумачення змісту одних і тих же положень чинного законодавства, у яких цей термін використовується, та неправильного їх застосування на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесуальному інституту рішення суду або окремим його аспектам присвячували свої розвідки С.Н. Абрамов, М.Г. Авдюков, М.А. Гурвіч, П.П. Заворотько, М.Б. Зейдер, В.В. Комаров, О.В. Кудрявцева, Д.Д. Луспеник, Н.І. Масленнікова, Д.І. Полумордвінов, Г.В. Фазікош, Н.О. Чечина, Д.М. Чечот, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон та інші науковці. Однак вказані вчені здебільшого зосереджувались на дослідженнях лише одного різновиду процесуальних актів суду – рішення, не приділяючи належної уваги аналізу спільних рис, які притаманні всім актам правосуддя в цивільному процесі, та вивченню судового рішення як узагальнюючого поняття.

Проблема двозначності терміна «рішення» в українському цивільному процесуальному законодавстві піднімалась у наукових працях М.П. Курило, В.І. Тертишнікова, О.В. Фролової, О.М. Шиманович, О.О. Штефан та інших авторів, однак вона залишається невирішеною і на законодавчому, і на науково-теоретичному рівнях.

Метою статті є визначення адекватного терміна для позначення узагальнюючого поняття для всіх процесуальних актів, що ухвалюються судом у цивільному судочинстві, встановлення його сутності та характерних ознак.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити оптимальний термін для позначення узагальнюючої категорії для всіх процесуальних актів суду в цивільному судочинстві;
- проаналізувати судові рішення як акт правосуддя в цивільному процесі та встановити його характерні риси;
- сформулювати визначення поняття судового рішення як узагальнюючої категорії для всіх актів правосуддя в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. В умовах існуючої нормативної термінології практика показала нежиттєздатність підходу щодо розмежування загального й спеціального понять залежно від того, де саме вживається прикметник «судове»: до чи після іменника «рішення». Тобто «судове рішення» мало б позначати узагальнююче поняття, а «рішення суду» – більш вузьке, спеціальне. Однак, як справедливо відзначила О.В. Фролова, з точки зору лексикології української мови словосполучення «судове рішення» та «рішення суду» можуть сприйматись як синонімічні. Саме так вони використовувалися тривалий час у юридичній науці [3, с. 77]. Так, О.О. Штефан, аналізуючи положення ЦПК України, відзначає, що законодавець використовує такі терміни: «судове рішення» (наприклад, у ст. ст. 208, 219, 376, 377 ЦПК України), «рішення суду» (наприклад, у ч. 3 ст. 208, ст. 215 ЦПК України), «рішення» (наприклад, у ст. ст. 214, 373 ЦПК України). При цьому вказані поняття використовуються законодавцем як синоніми, ставиться знак рівності між широким і вузьким їх розумінням [4, с. 108].

Тому й сам законодавець, не до кінця розуміючи таку відмінність, нерідко відходив від цього правила та використовував термін «судове рішення» для позначення спеціального поняття (наприклад, у ч. 1 ст. 82, п. 7 ч. 1 ст. 214, ч. 2 ст. 222 ЦПК України), а «рішення суду» – як більш загальне (інакше неможливо пояснити, чому відповідно до ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» питання щодо видалення із зали судового засідання, проведення закритого судового засідання, проведення судового засідання в режимі відеоконференції можуть вирішуватися шляхом ухвалення вмотивованого рішення суду). До того ж існує багато норм, у яких іменник «рішення» використовується взагалі без прикметника «судове». В одній нормі законодавець навіть використав як узагальнюючий термін поняття «судові постанови» (п. 4 ч. 1 ст. 309 ЦПК України). Отже, шляхом звичайного філологічного тлумачення положень процесуального закону вирішити цю проблему майже неможливо, принаймні дуже складно.

Вважаємо, що існують лише два можливі шляхи вирішення цього питання: заміна терміна для позначення загального поняття або заміна терміна для позначення спеціального поняття. На перший погляд більш простою з технічної позиції є заміна спеціального поняття, коли для позначення про-

цесуального документа, яким закінчується розгляд справи та вирішується по суті правовий спір, буде використано інший, ніж «рішення», термін. Однак у науці цивільного процесуального права й цивільному процесуальному законодавстві України термін «рішення» традиційно використовується для позначення саме того процесуального акта, яким розгляд справи завершується та вирішується по суті, а тому цей термін глибоко укорінився у свідомості юристів. Тому таке вирішення цієї проблеми вважаємо небажаним.

Значно складнішою з позиції практичної реалізації є заміна більш загального терміна. З огляду на наявні тенденції уніфікації законодавства, що регулює всі форми судочинства в Україні, така заміна потребуватиме внесення змін, окрім ЦПК України, також до багатьох інших нормативно-правових актів, оскільки термін «судові рішення» використовується як узагальнюючий також у Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», Законі України «Про доступ до судових рішень» та багатьох інших законодавчих актах. Відповідно, такі зміни потребуватимуть досить тривалої та копіткої роботи. Однак її результатом стане «чистота» юридичної термінології, що є запорукою ефективного її використання в усіх законодавчих актах, юридичній науці та судовій практиці.

Ще однією проблемою, яка ставала предметом багатьох дискусій, проте так і не знайшла свого остаточного вирішення, є проблема обрання альтернативи терміну «судові рішення» для позначення узагальнюючого поняття для всіх процесуальних актів, що ухвалюються судами в порядку цивільного, господарського, адміністративного й кримінального судочинства. Одним із пропонованих варіантів є термін «судові постанови». Він широко використовувався радянськими процесуалістами як узагальнююче поняття для всіх процесуальних актів, що ухвалювалися судами в порядку цивільного судочинства [5, с. 10]. Цей термін сьогодні використовується як узагальнююче поняття в Цивільному процесуальному кодексі Російської Федерації (ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 224), а отже, і в російській науковій літературі [6, с. 35–36]. Тому не дивно, що позиція щодо необхідності запровадження цього терміна в українське процесуальне законодавство не втрачає своїх прихильників і серед українських учених [7, с. 165; 8, с. 16].

Однак такий підхід було піддано заслуженій критиці. Так, проти запровадження терміна «судові постанови» замість терміна «судові рішення» виступив М.П. Курило, який, проте, не приділив цій проблемі істотної уваги, зазначивши лише про традиційність використання поняття «судові рішення» [9, с. 58]. Як справедливо вказує О.О. Штефан, заміна родового поняття «рішення» поняттям «постанова» є недоцільною, оскільки така заміна може викликати подвійне розуміння терміна «постанова суду». На підтвердження цієї думки науковець посилається на ч. 4 ст. 208 ЦПК України, відповідно до якої перегляд судових рішень Верховним Судом

України закінчується ухваленням постанови – індивідуального акта правосуддя [4, с. 107]. Тобто заміна узагальнюючого поняття «судові рішення» поняттям «судові постанови» спричинить повернення до вихідної проблеми – наділення вже категорії «судові постанови» подвійним значенням.

Ще одним варіантом заміни є використання замість поняття «судові рішення» термінів «судові акти» або «акти правосуддя». У зв'язку із цим заслуговує на увагу позиція О.О. Штефан, яка зауважила, що ці поняття не можна ототожнювати, оскільки за своїм змістом «акт суду» є більш широким поняттям, яке охоплює також «акти правосуддя». Під актом суду, або судовим актом, як зазначає вчений, варто розуміти офіційний документ, що приймається судом як органом державної влади в межах визначеної законом компетенції, реалізація якої пов'язується зі здійсненням покладених на суд функцій. До актів суду належать не лише акти, що приймаються судом у результаті здійснення правосуддя, а й акти, спрямовані на однакове застосування норм права, а також усі інші офіційні документи, що виходять від суду як органу державної влади (наприклад, роз'яснення, узагальнення, листи, запити тощо) [4, с. 109].

Дійсно, категорія «судові акти» може позначати будь-які офіційні документи, що приймаються судом у процесі виконання ним своїх повноважень, не всі з яких безпосередньо пов'язані з відправленням правосуддя. Термін «судові акти» вказує на їх безпосередній зв'язок із судом, а «акти правосуддя» – на зв'язок із виконанням функцій відправлення правосуддя.

Так, досить популярною в процесуальній літературі є позиція, відповідно до якої судові рішення визначається як акт реалізації легітимної судової влади [10, с. 221]. Звичайно, таке визначення є правильним. Однак воно потребує уточнення: судові рішення – це акт реалізації легітимної судової влади в процесі відправлення правосуддя.

Здійснення правосуддя є основною й виключною функцією органів судової влади (судів). Однак Закон України «Про судоустрій і статус суддів» наділяє суди різних (переважно вищих) ланок також додатковими повноваженнями, непрямо пов'язаними з виконанням основної функції, у процесі реалізації яких також можуть видаватись певні офіційні документи (судові акти).

Так, наприклад, серед п'яти повноважень апеляційного суду, передбачених у ч. 1 ст. 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», лише два (п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») безпосередньо стосуються відправлення правосуддя, а інші три мають допоміжний характер. Однак і під час реалізації цих повноважень апеляційний суд видає певні офіційні акти. Ці акти є судовими актами, проте їх не можна вважати актами правосуддя, оскільки вони прийняті судом не в процесі розгляду й вирішення конкретної справи, а отже, не є результатом здійснення судом повноважень із відправлення правосуддя.

У свою чергу, як слушно вказує О.О. Штефан, акт правосуддя, будучи актом суду, безпосередньо спрямовується на забезпечення захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення

закріпленого в Основному Законі України принципу верховенства права (п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14).

Акт правосуддя є результатом здійснення лише функцій та виконання завдань суду щодо справедливого, неупередженого й своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Таким чином, акт правосуддя, маючи всі ознаки, властиві актам суду, характеризується специфічними рисами, що обумовлюються функціями, завданнями, характером діяльності, у результаті якої він приймається. Саме це дозволяє виділити акти правосуддя з усієї системи актів суду як окремий вид [4, с. 109].

У зв'язку із зазначеним варто підтримати думку О.О. Штефан про доцільність використання як родового поняття саме терміна «акти правосуддя» для всіх актів суду, що ухвалюються судом у процесі розгляду й вирішення цивільних справ: рішень, ухвал, постанов і судових наказів.

Однак правова наука не може ігнорувати наявну й офіційно закріплену на законодавчому рівні термінологію. Тому необхідно розглянути сутність поняття «судові рішення в цивільному процесі», що є узагальнюючою категорією для всіх актів суду, які ухвалюються в процесі відправлення правосуддя в цивільних справах, та є синонімічним поняттю «акти правосуддя в цивільному процесі».

Сутність судового рішення як акта правосуддя в цивільному процесі визначається сукупністю характерних рис, які властиві всім судовим актам, об'єднаним під цією назвою, та дозволяють відокремити його від суміжних категорій.

У зв'язку з тим, що кожен із видів судових рішень має свої особливості, сутність судового рішення як узагальнюючого поняття має характеризуватись лише за допомогою тих ознак, які властиві кожному з них, тобто всім їм у сукупності, які є спільними для них усіх, а отже, відображають (характеризують) їх як частину цілого.

У подальшому кожен із різновидів судових рішень у цивільному процесі має розглядатися через категорію «акт правосуддя» з вказівкою на специфічні риси, які є істотними саме для нього та відрізняють його від інших судових рішень у цивільному процесі.

Отже, насамперед необхідно встановити характерні риси, що відрізняють судові рішення як акти правосуддя від рішень інших юрисдикційних органів.

Деякі вчені досліджували категорію «судове рішення» з позиції його процесуального аспекту (процесуального значення) та як юридичний факт, що має матеріально-правове значення [11, с. 104]. Однак такий підхід не може застосовуватись для характеристики судового рішення як родового поняття, оскільки не всі акти правосуддя в цивільному процесі можуть розглядатись як юридичні факти матеріального права (наприклад, більшість судових ухвал мають винятково процесуальне значення та жод-

ним чином не впливають на розвиток матеріальних правовідносин, що є предметом судового розгляду). Тому судові рішення як акт правосуддя в цивільному процесі можна розглядати лише за процесуальною ознакою, тобто як процесуальний акт.

З процесуальної позиції судові рішення являє собою діалектичну єдність змісту та процесуальної форми. На таке розуміння натякають також положення ст. 208 ЦПК України, відповідно до якої судові рішення викладаються у формі рішення ухвали й постанови, та ст. 95 ЦПК України, відповідно до якої судовий наказ є особливою формою судового рішення. Отже, такі процесуальні акти-документи, як рішення, ухвала, постанова й судовий наказ, є зовнішньою процесуальною формою вираження рішення як результату розумової діяльності суду щодо вивчення й аналізу матеріалів справи та висновків суду з питань, які поставлені перед судом у заяві (позовній заяві) або мають бути вирішені судом відповідно до встановленої законом процедури розгляду й вирішення цивільної справи.

За своїм змістом судові рішення можна охарактеризувати шляхом аналізу категорії «правосуддя» як специфічної функції держави, що визначає характер діяльності, у процесі якої відбувається ухвалення судових рішень. Як справедливо вказують В.В. Комаров та П.І. Радченко, природа судової влади й ті риси, які характеризують правосуддя як форму її реалізації, мають стати вихідними положеннями, що визначають сутність судового рішення [12, с. 501].

Конституційний Суд України в ухвалі від 14 жовтня 1997 р. № 44-з про відмову у відкритті конституційного провадження в справі № 016/1241-97 за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення ст. 124 Конституції України та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» зазначив, що відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ.

З огляду на конституційні приписи та процесуальний режим здійснення правосуддя В.В. Комаров вказує, що загальноприйняте визначення правосуддя зводиться до такого: правосуддя – одна з форм державного управління щодо виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян шляхом вирішення спеціальним органом державної влади – судом – цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ за правилами, передбаченими процесуальним законодавством.

Це визначення дозволяє сформулювати такі основні ознаки правосуддя: 1) здійснення його лише спеціально створеним органом – судом; 2) здійснення його шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях цивільних і кримінальних справ; 3) здійснення його лише в передбаченому законом порядку (процесуальній формі); 4) можливість застосування заходів державного примусу; 5) наявність спеціальних цілей [13, с. 22].

Однак В.В. Комаров водночас зауважує, що хоча наведені ознаки дійсно характеризують правосуддя, навряд чи можна вважати, що вони дозволяють повно й вичерпно визначити сутність правосуддя, його відмінність від інших форм юрисдикції. Такі ознаки правосуддя тією чи іншою мірою виявляються також у діяльності інших юрисдикційних органів, які здійснюють захист порушених прав. Тому поняття правосуддя має інтерпретуватись у єдності із судовою владою. У зв'язку з наведеним В.В. Комаров визначає правосуддя як форму реалізації судової влади [13, с. 23].

Теоретики права майже одноставні у визначенні правосуддя як різновиду правозастосовної діяльності. Наприклад, Ю.М. Оборотов вказує, що судове правозастосування є одним із трьох найважливіших типів правозастосування [14, с. 237]. Однак саме судове правозастосування та судове рішення суду як правозастосовний акт мають істотні особливості порівняно з правозастосовною діяльністю й актами інших органів влади. Так, С.К. Загайнова наводить такі специфічні риси, що відрізняють судові акти в цивільному й арбітражному процесах від інших актів правозастосування: 1) виносяться в порядку, встановленому процесуальним законом; 2) процесуальне законодавство докладно регламентує форму, структуру, зміст і вимоги, яким мають відповідати судові акти; 3) виступають як юридичні факти; 4) мають особливий порядок перевірки та скасування; 5) набирають законної сили; 6) мають особливий порядок виконання; 7) мають трансграничну дію [15, с. 124].

Наведені особливості дійсно є важливими відмінними рисами судового рішення. Однак кожна з них окремо не здатна допомогти визначити сутнісні відмінності правозастосовної діяльності суду в процесі відправлення правосуддя та його результату (судового рішення) від інших видів правозастосовної діяльності й правозастосовних актів, а у своїй сукупності вони не створюють певне цілісне враження про судове рішення, оскільки стосуються дуже різних аспектів цього процесуального акта.

Однією з основних відмінних рис правосуддя від інших форм правозастосування є така його специфічна характеристика, як наявність суддівського розсуду, що є вкрай необхідним інструментом вирішення правових конфліктів, які стають предметом судового розгляду. Неможливість законодавчого врегулювання та докладної регламентації в законах чи підзаконних нормативно-правових актах усього розмаїття людської поведінки обов'язково потребує наявності актів індивідуально-правового регулювання суспільних відносин у конфліктних ситуаціях, коли саме від судді як представника судової влади залежить остаточне визначення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників тих правовідносин, які стали предметом судового розгляду, зазвичай у межах, встановлених законом. Жоден інший орган влади не має таких широких меж розсуду, як суд, тому можна відповідально стверджувати, що наявність суддівського розсуду – це сутнісна ознака правосуддя.

З іншого боку, де відсутній розсуд, де є лише автоматичне наслідування приписів закону, там є правозастосування, однак немає правосуддя. Як

справедливо відзначив С.С. Алексєєв, суди, на відміну від інших органів правозастосування, у своїй діяльності не є обмеженими «жорстким прокрустовим ложем» одного лише застосування права в точному («механічному») значенні цього поняття. Правосуддя – це не механічне втілення в життя писаних юридичних приписів (як це було в радянську епоху), а саме живе право, право в житті. Тому органи правосуддя покликані насамперед утверджувати дух права, глибокі правові засади. Відповідно до такого призначення вони зобов'язані керуватись у своїй діяльності основоположними принципами права, вираженими в чинному законодавстві (особливо в складних життєвих випадках, у колізійних ситуаціях). Ось чому є підстави стверджувати, що правосуддя виконує функцію творення права [16, с. 367].

Суддівський розсуд може стосуватись як питань факту, так і питань права. Розсуд суду в питаннях факту ґрунтується на принципах змагальності й вільної оцінки доказів судом. Саме присутність суддівського розсуду в питаннях факту перетворює такі безспірні з позиції суб'єктивних матеріальних прав та обов'язків їх учасників види цивільного судочинства, як наказне й окреме провадження на відправлення правосуддя. Так, наявність можливості суду робити вільну оцінку доказів у процесі видачі судового наказу робить судовий наказ актом правосуддя на відміну від, наприклад, виконавчого напису нотаріуса, який вчиняється на підставі законодавчо визначеного пакету документів (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» від 29 червня 1999 р. № 1172). Тоді, коли в процесуальному законі буде закріплено перелік документів, на підставі яких може бути видано судовий наказ за кожною з п'яти категорій справ наказного провадження, процес видачі судового наказу перетвориться з правосуддя на звичайне технічне правозастосування.

Розсуд суду в питаннях права може стосуватись, наприклад, застосування «каучукових» норм, аналогії закону та аналогії права.

Необхідність у прояві суддівського розсуду зумовлюється динамічністю суспільних відносин, більшою наближеністю судді до конкретної життєвої ситуації, ніж законодавця з його абстрактними нормами, розрахованими на усереднену людину й узагальнену, приблизну ситуацію. Саме в цьому полягає призначення судді – врегулювати конкретні суспільні відносини, які існують в умовах конфлікту, спору, правової невизначеності, з огляду як на норми закону, так і на конкретні обставини справи, позиції сторін спору, а також уявлення судді про право й справедливість. Саме уявлення судді про право й справедливість є тими критеріями, які допомагають судді вирішити правовий конфлікт у складних випадках, коли закон, що регулює спірні відносини, або взагалі відсутній, або сформульований неконкретно, суперечливо чи навіть некоректно. У такому контексті доречно пригадати положення ч. 9 ст. 8 ЦПК України, відповідно до якої забороняється відмова в розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Цікаво, що суд є єдиним органом, який уповноважений застосовувати аналогію закону й права. Це також є показником специфічності судового правозастосування, принципової відмінності правосуддя від інших форм правозастосовної діяльності. Можливість ситуативно поширювати дію закону на суспільні відносини, для регулювання яких він не призначений (тобто за аналогією), усуваючи таким чином прогалину в правовому регулюванні, – це явно вихід за межі звичайного правозастосування. Тим більше не можна вважати звичайним правозастосуванням визначення судом суб'єктивних прав та обов'язків сторін спору з огляду на загальні засади законодавства. У таких випадках суддя формулює нове правило поведінки, створює його сам, рухаючись у загальному напрямі, заданому законодавцем.

У багатьох випадках законодавець сам «розписується» в неможливості докладно врегулювати на законодавчому рівні ті чи інші відносини, залишаючи їх на розсуд суду, і визначає лише загальні критерії, орієнтири в їх вирішенні судом (ч. 3 ст. 23 Цивільного кодексу України, ст. 80, ч. 1 ст. 182 Сімейного кодексу України), встановлює межі суддівського розсуду (ч. 2 ст. 182 Сімейного кодексу України), закріплює оціночні поняття (ч. 2 ст. 23, ч. 1 ст. 71 Сімейного кодексу України) або навіть цього не залишає суду (ч. ч. 2 та 3 ст. 70 Сімейного кодексу України). За таких умов на судді лежить велика відповідальність обрати саме той єдиний варіант вирішення суперечки, коли визначена судом міра можливої поведінки однієї сторони та міра необхідної поведінки іншої будуть збалансованими й максимально наближеними до стандартів, які в таких цивілізаційних умовах вважаються еталоном права й справедливості.

Наявність у суду дискреційних повноважень як сутнісна ознака правосуддя може досягти справжньої мети свого існування лише в умовах правової держави, коли суд є незалежним; однак при цьому свавілля суду обмежується законом та ідеєю верховенства права, коли судовий розгляд є засобом утвердження соціальної справедливості, а не інструментом, що забезпечує панування одного класу над іншим. Саме тому категорії «справедливість» і «право як ідея» дуже часто визначають як сутнісні характеристики правосуддя, а отже, і судового рішення як його втілення.

У Рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 в справі № 1-12/2003 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого та прокурора) зазначається, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах.

С.Ф. Демченко зазначає, що правосуддя – це справедливе судочинство [17, с. 97]. В.С. Бігун пропонує розглядати правосуддя (з позицій філософії права) як судове здійснення ідеї права [18, с. 117].

На сьогодні категорія «справедливість» давно перейшла з філософської, морально-етичної в правову площину. Право на справедливий су-

довий розгляд вважається європейським (ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р.) і національним (ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») стандартом судочинства. У розумінні Європейського суду з прав людини справедливість судового розгляду з юридичної точки зору можна забезпечити лише в разі дотримання принципу верховенства права. Тобто саме дотримання принципу верховенства права під час розгляду й вирішення справи судом є тим головним критерієм, за яким визначається справедливість судового розгляду та судового рішення.

Реалізація цього принципу в процесі відправлення правосуддя прямо пов'язується з використанням такого інструменту, як суддівський розсуд. Як слушно вказує Г.П. Мельник, оскільки судовий розсуд передбачає відхід від стандартизованого, механічного застосування правових норм і максимальне врахування конкретики певної справи, то надання судам дискреційних повноважень є практичним втіленням концепції індивідуалізованої справедливості. Також на основі дискреційних повноважень суддя може відступити від суто нормативного правового регулювання та вирішити справу на основі принципів права. Отже, судовий розсуд забезпечує дієвість принципу верховенства права [19, с. 47].

Тому неодмінною ознакою судового рішення як акта правосуддя є його відповідність принципу верховенства права. Неправове рішення, хоч і є за формою процесуальним документом, не може вважатись актом правосуддя, оскільки правосуддя означає «судити за правом», а рішення, прийняте всупереч правовим приписам, не виконує своє призначення та не спрямовується на виконання завдань цивільного судочинства, визначених у ст. 1 ЦПК України, а саме щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду й вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Висновки. Таким чином, можна назвати такі ознаки, що характеризують судові рішення як акт правосуддя, що є узагальнюючою категорією для всіх судових актів у цивільному процесі:

- 1) з процесуальної позиції судові рішення являє собою діалектичну єдність змісту та процесуальної форми;
- 2) судові рішення є результатом розумової діяльності суду щодо вивчення й аналізу матеріалів справи та висновків суду з питань, які поставлені перед судом у заяві (позовній заяві) або мають бути вирішені судом відповідно до встановленої законом процедури розгляду й вирішення цивільної справи;
- 3) судові рішення викладається в одній із визначених законом процесуальних форм: рішення, ухвали, постанови чи судового наказу;
- 4) судові рішення є правозастосовним актом особливого виду, що завжди є наслідком використання судом дискреційних повноважень;
- 5) судові рішення є актом правосуддя, а отже, має прийматися судом на основі верховенства права.

Грунтуючись на вказаних ознаках, можна зробити висновок, що судове рішення в цивільному процесі (у розумінні його як узагальнюючого поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються в порядку цивільного судочинства) – це судовий акт, який у відповідній процесуальній формі (рішення, ухвали, постанови чи судового наказу) закріплює висновок суду щодо вирішення на основі верховенства права певного юридичного питання, поставленого перед судом у процесі розгляду й вирішення цивільної справи.

Література

1. Рішення // Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 8. – 1977. – С. 581. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnuk/rishennia>.
2. Манько Д.Г. Юридична техніка й технології : [курс лекцій] / Д.Г. Манько. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 192 с.
3. Фролова О.В. Місце ухвал суду в системі судових актів / О.В. Фролова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 76–80.
4. Штефан О.О. Судебное решение в гражданском процессе Украины как родовое и видовое понятие / О.О. Штефан // *Legea* □i via□a. – 2015. – № 3/3(279) – С. 106–110.
5. Чечот Д.М. Постановления суда первой инстанции по гражданским делам / Д.М. Чечот. – М. : Госюриздат, 1958. – 166 с.
6. Мазаева Т.В. Судебные постановления по гражданским делам: решение / Т.В. Мазаева // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 5. – С. 35–36.
7. Тертишников В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В.І. Тертишников. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
8. Шиманович О.М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень і ухвал суду першої інстанції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.М. Шиманович ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
9. Курило М.П. Судові рішення в різних галузях процесуального права: можливості уніфікації / М.П. Курило // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – № 6-1. – Т. 2. – С. 57–60.
10. Фазікош Г.В. Становлення та розвиток доктрини судового рішення в цивільному процесуальному праві / Г.В. Фазікош // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2008. – Вип. 9. – С. 219–223.
11. Власенко В.А. К вопросу о понятии судебного решения / В.А. Власенко // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2009. – № 1. – С. 103–108.
12. Позовне провадження : [монографія] / [В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, П.І. Радченко та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 552 с.
13. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
14. Общетеоретическая юриспруденция : [учебник] / под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – 436 с.
15. Загайнова С.К. Современные проблемы определения правовой природы судебных актов в гражданском и арбитражном процессах / С.К. Загайнова // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4(24). – С. 115–124.
16. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
17. Демченко С.Ф. Про поняття «правосуддя» і «доступність правосуддя» / С.Ф. Демченко // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 2. – С. 96–102.
18. Бігун В.С. Здійснення правосуддя в цивільному судочинстві: про право, правосудність і розсуд (філософсько-правові аспекти) / В.С. Бігун // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова. – 2010. – Вип. 56. – С. 117–123.
19. Мельник Г.П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи / Г.П. Мельник // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – К., 2009. – Т. 90 : Юридичні науки. – С. 44–47.

А н о т а ц і я

Андронов І. В. Судове рішення як акт правосуддя в цивільному процесі. – Стаття.

Статтю присвячено вирішенню проблеми двозначності терміна «рішення» в цивільному процесуальному законодавстві України, визначенню оптимального поняття для позначення узагальнюючої категорії для всіх процесуальних актів суду в цивільному судочинстві, дослідженню сутності судового рішення як родового поняття для всіх судових актів у цивільному процесі та встановленню його характерних особливостей.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, розсуд суду, судове рішення, акт правосуддя.

А н н о т а ц и я

Андронов И. В. Судебное решение как акт правосудия в гражданском процессе. – Статья.

Статья посвящена решению проблемы двузначности термина «решение» в гражданском процессуальном законодательстве Украины, определению оптимального понятия для обозначения обобщающей категории для всех процессуальных актов суда в гражданском судопроизводстве, исследованию сущности судебного решения как родового понятия для всех судебных актов в гражданском процессе и установлению его характерных особенностей.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское судопроизводство, усмотрение суда, судебное решение, акт правосудия.

S u m m a r y

Andronov I. V. Court decision as an act of justice in civil procedure. – Article.

The article is sanctified to the decision of problem of ambiguity of term “decision” in the civil judicial legislation of Ukraine, to determination of optimal term for denotation of summarizing category for all judicial acts of court in the civil procedure, to research of essence of court decision as a family concept for all judicial acts in civil procedure and to establishment of his characteristic features.

Key words: civil procedure, civil process, discretion of court, court decision, act of justice.